

3. Кудряшова Н. Роль комунікативної компетентності у формуванні готовності до професійної діяльності / Наталія Кудряшова// Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 1. – С. 101-109.
4. Кузнецова О. Компетентнісний підхід до формування здорового способу життя студентів / Олена Кузнецова// Нова педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 176-179.
5. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: Навч. посіб. для магістрів і аспірантів /Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – С. 92-93.
6. Ручинська Н. Готовність викладачів закладів післядипломної педагогічної освіти до використання технологій дистанційного навчання / Наталія Ручинська//Нова педагогічна думка. – 2012. – № 2(70). – С. 50-52.
7. Султанова Л. Ю. Готовність студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідницької роботи / Л. Ю. Султанова // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: зб. наук. пр. / За ред. Н. Г. Ничкало. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – С. 338-343.
8. Тополенко О. О. Психологічна готовність керівників до прийняття управлінських рішень (теоретична модель) / О. О. Тополенко // Вісник НТУУ «КПІ». Зб. наук. пр. – 2007. – № 3. – Ч. 1. – С.127-131.
9. Федірко Ж. Організаційно-педагогічні та методичні умови підготовки вчителя географії до здійснення інноваційної освітньої діяльності у системі післядипломної педагогічної освіти /Жанна Федірко/Нова педагогічна думка. – 2012. – № 2(70). –С. 92-95.
10. Чикалова М. Роль університетських осередків міжнародного співробітництва у формуванні компетентнісних якостей майбутніх менеджерів міжнародного туризму / Марина Чикалова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 3-4 (9-10). – С. 96-101.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Клімова А. М.– аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Наукові інтереси: формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів у вищих навчальних закладах

УДК 159.923.33

ВПЛИВ ПЕДАГОГА НА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УЯВЛЕНЬ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Лілія КЛОЧЕК (Кіровоград)

Постановка проблеми. Останнім часом у психологічній науці посилюється інтерес до категорії справедливості та пов'язаних з нею явищ. Пояснення цьому можна віднайти в аналізі сучасних подій на різних рівнях життя суспільства – правового, політичного, економічного, побутового. Відтак справедливість є предметом дослідження багатьох

галузей наукового знання – соціальної філософії, економіки, юриспруденції. Віднедавна феномен справедливості почав привертати увагу педагогічної етики, що пов'язано з актуалізацією проблем моральної культури і духовного розвитку педагога. Об'єкт педагогічного впливу потребує моральних орієнтирів при виборі способів поведінки, що є необхідними у певних ситуаціях. Вони спонукають до засвоєння моральних понять гідності, честі, совісті, справедливості. Однією з вимог, якій має слідувати учитель, викладач, є вимога бути справедливим по відношенню до того, кого він навчає і виховує. Проблему дотримання норм справедливості у педагогічній взаємодії можна досліджувати у різних аспектах, одним з яких є психологічний.

Психологічна складова феномену справедливості виокремлюється з огляду на те, що у процесі побудови суб'єкт-суб'єктних стосунків між учасниками педагогічної взаємодії виникають психологічні за своєю природою явища – формування уявлень про дотримання норм справедливості, атрибуція справедливих чи несправедливих вчинків і особистісних рис сторін взаємодії, багатовимірність мотивації справедливості тощо.

Вказане вище спонукало нас сформулювати мету здійснити розгляд справедливості у психолого-педагогічному аспекті, виокремити підходи до пояснення психологічної природи справедливості у педагогічній взаємодії, окреслити вплив педагога на формування в учнів уявлень про моральну поведінку, зокрема про дотримання норм справедливості у міжособистісній взаємодії.

Для реалізації поставленої мети здійснимо спочатку **аналіз робіт**, присвячених проблемі справедливості у педагогічній взаємодії. Витоки дослідження цього явища сягають часів античної філософської думки. У працях як давніх філософів, так і мислителів більш пізніх епох окреслюється діалектика розуміння феномену справедливості, що визначається як моральна категорія (Арістотель, Ф.Аквінський, Г.В.-Ф.Гегель), як чеснота мудрості й розсудливості (Конфуцій, Сократ), як соціальне явище (Платон, Д.Юм, Ж.-Ж. Руссо). Одночасно у поглядах багатьох філософів прослідковуються ідеї дотримання норм справедливості у педагогічній взаємодії. Ж.-Ж. Руссо у поняття «справедливість» вкладав не тільки етичний зміст – рівність людей у суспільстві, – а й об'єктивізм, правдивість, безкорисливість у взаєминах педагога й учня [8].

Г.В.-Ф.Гегель, розробляючи власну концепцію, аналізує погляди на проблему справедливості та педагогічний досвід Сократа, який відстоював думку про те, що у процесі навчання недостатньо посилювати пізнавальну активність учнів, необхідно через безумовне їх прийняття таким чином виховувати [4]. Відомим є факт, що свої ідеї

філософ впроваджував у власному педагогічному досвіді. Це виявлялося у відсутності зверхнього ставлення до учнів, у рівних, дружніх взаєминах з ними. У широкому розумінні Сократ зводив справедливість до поняття мудрості у «чистому» вигляді та вказував на те, що справедливість ґрунтується на знаннях про влаштованість світу. Проектуючи свої погляди на конкретну соціальну взаємодію, Сократ стверджував, що основою справедливості є пізнання та розвиток природних здібностей індивідів. На переконання філософа, саме справедливе ставлення педагога до учнів, яке формується на основі розуміння та прийняття їх природних особливостей, сприяє становленню особистості.

У працях видатних педагогів також неодноразово піднімалися проблеми справедливості у навчально-виховному процесі. Й. Песталоцці наголошував на необхідності виховання справедливості й розглядав цей процес як складову морального виховання. На думку дослідника, воно буде продуктивним, якщо педагог через реальну співпрацю з дітьми братиме безпосередню участь у їх житті. Серед найважливіших характеристик учителя Й. Песталоцці виділяє справедливість. Бути справедливим – означає, не зважаючи на індивідуальні властивості учнів, однаковою мірою з увагою ставитися до кожного, не віддавати перевагу улюбленим і бути об'єктивним у ставленні до дітей [6].

Вчені К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський проблеми справедливості торкалися, розробляючи питання заохочення й покарання учнів. Зокрема, В.О.Сухомлинський наголошував на необхідності справедливої похвали у процесі виховання зростаючої особистості. Водночас педагог застерігав від застосування несправедливих покарань, які негативно позначаються на стані духовного і фізичного здоров'я вихованців [11].

Сучасний дослідник Г.П. Васянович застосовує термін «педагогічна справедливість», що означає «неупереджене, об'єктивне ставлення педагога до учнів, яке ґрунтується на любові та повазі до вихованців, абстраговане від особистісних симпатій та антипатій» [2, с. 128].

Формування справедливого ставлення педагога до вихованців має психологічні основи. Представимо **результати** проведеного нами **теоретичного дослідження** проблеми справедливості у педагогічній взаємодії.

Серед розмаїття понять справедливості у філософії, психології, педагогіці для нас близьким є розуміння справедливості як складової моральної свідомості особистості, як якості, яка у процесі зростання індивіда, його соціалізації обумовлює об'єктивний вимір ставлення до світу – до загальноприйнятих у суспільстві норм моралі, до вчинків інших людей, до власних проявів особистості.

Більшість психологічних теорій виходять з постулату про те, що справедливість і дотримання її норм лежать в основі ідеї добра, налагодження конструктивних взаємин людини зі світом, побудови бажаного майбутнього суспільства в цілому і окремих його членів. А.А.Гусейнов, І.С.Кон справедливість визначають як «поняття моральної свідомості, яке виражає не ту чи іншу цінність, благо, а їх загальне співвідношення і конкретний розподіл між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини та її невід’ємні права» [10, с.333].

Ж.Піаже був першим, хто звернув увагу на роль очікувань у визначенні справедливості, які у дитячому віці ґрунтуються на вірі у справедливість світу. У процесі дорослішання, під час когнітивного розвитку, в індивіда з’являються сумніви щодо справедливого ходу життя і виникають очікування несправедливості.

Очікування справедливості виявляються у поведінці учасників взаємодії. Прихильники теорії очікувань (Т. Стехл, Р. Вермант, Н. Елемерс) вважають, що очікування, які передують ситуації, впливають відповідним чином на формування ставлення до учасників взаємодії. Реальна поведінка суб’єкта співвідноситься з очікуваннями. Якщо вони співпадають, це оцінюється позитивно і визначається як справедливість. У разі неспівпадіння – при позитивних очікуваннях і негативному результаті – виникає негативне ставлення і відповідно формується розуміння несправедливості ситуації.

Педагогічна взаємодія, як різновид соціальної взаємодії, має такі характерні властивості, як усвідомленість, раціональність, орієнтованість на поведінку іншого учасника. Педагогічна взаємодія в системі «учитель-учень» представляє таку організацію діяльності, при якій індивідуальні дії учасників пов’язані з циклічною залежністю, де поведінка кожного одночасно стає реакцією на виправдані чи не виправдані очікування і стимулом на поведінку іншого. О.В. Скрипченко зазначав, що конструктивне вирішення педагогічних ситуацій пов’язане із врахуванням, з однієї сторони, вікових та індивідуальних особливостей об’єктів педагогічного впливу, а з іншої сторони – рівня освіченості, досвіду, індивідуальних особливостей його суб’єкта [9].

Справедлива поведінка по відношенню до учня як об’єкта педагогічного впливу ґрунтується на обранні справедливих засобів у вихованні. При цьому учитель має зважати на фактори, які впливають на формування розуміння справедливості у вихованців у різні вікові періоди. Очікування ними справедливості у педагогічній взаємодії обумовлюються уявленнями про загальноприйняті у суспільстві норми моралі та відповідність їм вчинків людей.

Окреслимо, на які аспекти вікового та соціального розвитку зростаючої особистості має зважати педагог, щоб через здійснення справедливих вчинків по відношенню до вихованців формувати у них уявлення про моральну поведінку суб'єктів у міжособистісній взаємодії. Розгляд сфокусуємо на тих вікових періодах, які охоплюють етапи навчання у школі, – молодшому шкільному віці, підлітковому віці, у період ранньої юності.

Дитина приходить до школи зі сформованими уявленнями про справедливість у процесі реальної взаємодії з дорослим: за хороші вчинки має бути похвала, за погані вчинки – покарання. Початок молодшого шкільного віку характеризується, згідно поглядів Ж.Піаже, переходом від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. О.В.Скрипченко зазначав, що у цей період з'являється здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків через безпосереднє спостереження за зміною об'єкту [3, с.144]. Споглядаючи на життєві ситуації, учасниками яких є різні люди, молодший школяр визначає, що лежить в основі їх взаємин, чи є вони справедливими. Ця здатність виникає не тільки в результаті когнітивного розвитку дитини, але й завдяки її включеності у соціальні інститути.

Значну роль у формуванні моральних уявлень і переконань молодшого школяра відіграють інститути сім'ї та школи. Звісно, дитина зважає на ставлення до неї батьків. Воно формує життєве розуміння справедливості, винагород і покарань за здійснені вчинки. Але ключовою фігурою у житті молодшого школяра стає учитель. Він уособлює вимоги суспільства, що інтеріоризуються і стають внутрішніми переконаннями дитини. Прищеплюються моральні норми і традиції, які мисляться як обов'язкові. Діти цього віку навіювані, вони здатні усе приймати як даність. Ступінь довіри до учителя надзвичайно високий.

При проведенні уроків і позашкільних заходів на морально-етичні теми учні засвоюють категорії справедливості, щедрості, сумління, відповідальності тощо через розгляд конкретних ситуацій, учасниками яких є реальні люди. Значну роль відіграє особисте ставлення педагога до всього висловлюваного. Якщо у його словах дитина вбачає справедливе ставлення до інших, то воно стає своєрідним орієнтиром у вибудові взаємин з навколишніми.

Усе це підсилюється діями учителя. Як відомо, молодший шкільний вік характеризується як емоційно вразливий. Для учня важливою стає оцінка учителем його навчальних досягнень, поведінкових проявів, ініціатив. У зв'язку з тим, що розвивається почуття самолюбства, молодший школяр реагує на ситуації приниження його особистості та розцінює їх як несправедливі. Водночас дитина позитивно переживає

схвалення її конструктивних дій і вважає це справедливим по відношенню до себе.

І.Д.Бех зазначає, що «своєрідність ставлення до моральних вимог і норм – і відповідно оцінка їх виконання – залежить від особливостей внутрішнього складу дитини: які мотиви поведінки діють реально, як складається спрямованість її особистості, наскільки вона вміє бачити моральну сторону стосунків і вчинків людей, які моральні переживання були в її досвіді» [1, с.138]. Одна і та ж ситуація покарання по-різному може розцінюватися різними дітьми: як несправедлива і заслужена; як така, що викликає лише страх; як несправедлива.

Учитель має зважати на те, що у молодшому шкільному віці уявлення про справедливість формуються переважно під його впливом. Приклад справедливої поведінки педагога, висловлювані ним правила, вимоги щодо морального ставлення до інших молодші школярі повністю засвоюють і переносять у взаємодію з навколишніми. Отже, на виникнення розуміння справедливості впливають реальні взаємини, учасниками яких є учитель, ровесники, батьки, близькі люди. У процесі навчання та виховання у школі дитина засвоює моральні поняття, а життєва практика доповнює їх зміст.

У підлітковому віці формуються переконання та моральні цінності, загальні погляди на життя. Відбувається усвідомлення підлітками власних можливостей та здібностей. Життя наповнюється певним сенсом. Учитель, який працює з учнями середніх класів, має враховувати, що ознакою підліткового віку є прагнення зростаючої особистості до дорослості. Це відображається на процесі формування таких якостей, які відбивають рівні дорослості. Зокрема, відстоюючи право на самостійність, підлітки вступають у протиріччя з дорослими. У формі протесту вони вимагають розуміння, визнання й поваги. У разі незадоволення даних вимог підлітки звинувачують дорослих у несправедливому ставленні до себе. І.Д.Бех зазначає, що підліток «не заперечує права дорослих втручатися в його життя; він тільки шукає прийнятне для нього співвідношення піклування дорослих і власної незалежності» [1, с.123]. Конкретні життєві факти співставляються, вибудовуються у певну логічну систему і вкладаються в уявлення підлітків про справедливість.

Згідно поглядів Ж.Піаже, у підлітковому віці з'являється формальне мислення, завдяки якому підліток може розмірковувати, не пов'язуючи предмет судження із реальною ситуацією. Уявлення про справедливість починають формуватися у відірваності від конкретики, на відміну від молодшого шкільного віку. Не зважаючи на те, що інциденти, які виникають у спілкуванні підлітків з дорослими, викликають реакції у вигляді почуття несправедливості, осмислення того, що відбувається,

виходить за рамки реалій. Підліток стає здатним аналізувати ситуації, акцентуватися на суттєвому у пережитому і вносити до власної системи понять абстрактний образ справедливого чи несправедливого.

Для підлітків надзвичайно важливим є спілкування. Саме у цій діяльності вони усвідомлюють норми побудови людських взаємин, які ґрунтуються на моральних принципах. До встановлення справедливості підлітки прагнуть у стосунках з ровесниками. В групі однолітків підліток виробляє необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися груповій дисципліні й одночасно відстоювати свої права, співвідносити власні інтереси із суспільними [7, с. 235]. Серед ровесників підліток засвоює моральні норми, які стають основою соціальної взаємодії. Як правило, в емоційно комфортних взаєминах з однолітками вбачається справедливість життя.

Егоцентризм підлітка зумовлює надмірну чутливість щодо визначення ставлення дорослих до себе. Йому здається, що увесь світ проти нього. Вимоги вчителів і батьків зазвичай сприймаються критично. На зауваження стосовно поведінки чи навчальної успішності підліток бурхливо реагує та розцінює їх як упереджені та несправедливі. Найбільше обурення викликає невідповідність моральних настанов дорослих їх реальним діям. Зазвичай у спілкуванні з дорослими підлітки відмічають їх несправедливе ставлення до себе. У цій системі взаємин категорія справедливості не розглядається в принципі. Це має бути тривожним сигналом для вчителя і в першу чергу для класного керівника. Очевидно, у процесі навчання, при проведенні виховних заходів, при безпосередньому спілкуванні з учнями потрібно формувати у них адекватну оцінку ситуації взаємодії та дій її учасників. Лише через неупереджене ставлення до дорослих та критичне сприймання власних дій у свідомості підлітка може сформуватися стереотип моральної поведінки.

Юність є містком між непередбачуваністю, імпульсивністю підліткового віку та послідовністю, впорядкованістю дорослості. У цей період починає вирішуватися проблема вибору життєвих цінностей. У юнака формується внутрішня позиція по відношенню до себе, до інших, а також до моральних цінностей, які обстоюються у суспільстві. В.С.Мухіна зазначає, що «молода людина свідомо відпрацьовує своє місце серед категорій добра та зла... В юності молода людина розширює діапазон добра і зла до певних меж і випробовує свій розум і свою душу в діапазоні від прекрасного, підвищеного, доброго до жахливого, низького, злого» [5, с. 420].

Проблема справедливості турбує юнаків у моральному сенсі. Актуальним стає питання, чи варто дотримуватися вимог та норм моралі у суспільстві, де вони нехтуються, чи справедливим це є. Найяскравішою

ілюстрацією несправедливості є упереджене ставлення вчителя до старшокласника. Фактично орієнтуючись на реалії життя, юнаки по-філософськи ставляться до даної теми. Така здатність обумовлюється когнітивним розвитком у період ранньої юності.

Для цього віку характерним є перехід до вищих рівнів абстрактного мислення. Розрізнені відомості про навколишній світ вкладаються у систему знань, що стає основою наукового світогляду. Явища дійсності знаходять у свідомості старшокласника теоретичні пояснення, логічні обґрунтування. Завдяки тому, що мислення стає дедуктивно-гіпотетичним, уявлення про справедливість народжуються через нове орієнтування юнака на співвідношення реальних подій, де виявляється справедливе чи несправдливе у педагогічній взаємодії та у можливих педагогічних ситуаціях. Юнак ніби «наперед» прогнозує факти своїх взаємин з учителями, які потім знаходять підтвердження чи спростовуються у практиці соціальної взаємодії. Якщо у попередні вікові періоди у роботі зі школярами вчитель має зважати на реальний досвід набування ними знань про справедливість вчинків, то на етапі юності моральні переконання виникають на основі співставлення абстрактних етичних понять добра, зла, справедливості, сумління, гідності тощо з реаліями життя.

Юність – це період, коли відбувається становлення особистості. Пройшовши в онтогенетичному розвитку складний шлях пізнання світу людей і себе в ньому, юнак набуває соціально значущих якостей, здатність до активного морального ставлення до життя. Це виявляється у різних амбівалентних позиціях: особистість прагне або до високої моральності й втілення морально-етичних настанов, або виявляє своє ставлення до буття через аморальні прояви. Виходячи із власних переконань, юнак робить моральний вибір чи то в одному напрямку, чи у кардинально протилежному. Звісно, такий вибір може визначатися впливом соціальних інституцій, настанов. Але у той же час період юності характеризується величезною внутрішньою роботою людини, переходом самосвідомості на якісно новий рівень. Юнак відкриває свій внутрішній світ, у нього формується цілісне уявлення про себе, підвищується значущість системи власних цінностей. Важливою ознакою є вияв самоповаги, яка вимагає справедливого ставлення до своєї особистості. Отримання даного очікування зумовлює адекватне відношення до інших, яке ґрунтується на ціннісному ставленні до світу людей.

У процесі формування адекватних уявлень старшокласника про справедливість важливою є така позиція вчителя, коли він безпосередньо не втручається у внутрішнє життя та зовнішні обставини існування юнака. Необхідно через систему переконань, гідну поведінку педагога, через справедливе ставлення до учнів спонукати їх до морального

вибору сповідувати цінності добра. Це визначає вектор подальшого життєвого шляху у дорослому віці.

Здійснений розгляд проблеми впливу педагога на формування в учнів уявлень про справедливість дозволяє сформулювати наступні **висновки**.

Справедливість є складовою моральної свідомості особистості, якістю, яка у процесі зростання індивіда обумовлює об'єктивний вимір ставлення до світу. Реальна поведінка людини ґрунтується на уявленнях про справедливість, які формуються з набуванням життєвого досвіду, у процесі навчання та виховання.

Важливим періодом розвитку моральної свідомості особистості є шкільні роки. Педагог має зважати на аспекти вікового та соціального розвитку учнів. Через здійснення справедливих вчинків по відношенню до вихованців він впливає на формування у них уявлень про моральну поведінку. На виникнення розуміння справедливості у молодших школярів впливають реальні взаємини, учасниками яких є в першу чергу вчитель, ровесники, батьки, близькі люди. У процесі навчання у школі дитина засвоює моральні поняття, а життєва практика доповнює їх зміст. Характерна для підліткового віку амбівалентність оцінних ставлень до оточення стає основою формування уявлень про справедливість. Вони відображають емоції, викликані характером взаємин представників різних соціальних інститутів, моральні установки і вольові зусилля підлітка, спрямовані на самостійне формулювання висновків про моральне буття людини. У період юності формування уявлень про справедливість визначається особливостями когнітивного розвитку. Судження юнаків про справедливість буття виникають у результаті співставлення моральних установок із життєвими ситуаціями. Молода людина здійснює життєвий вибір між добром та злом, який визначає напрямок її подальшого буттєвого руху.

У подальшому актуальним є вивчення багатовимірності мотивації справедливості педагога та визначення її критеріїв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1 / І.Д.Бех.– К.: Либідь, 2003.– 280 с.
2. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навч. посіб. / Г.П.Васянович. – К.: Академвидав, 2011.– 254 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Гегель Г. Работы разных лет / Г.Гегель; сост., общ. ред. и вступ. ст. А.В. Гулыги. – М.: Мысль, 1970. – 87 – 234.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С.Мухина.– М.: Издательский центр «Академия», 2000.– 456 с.

6. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. / Под ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларина.– М.: Педагогика, 1981.– Т.2. – С. 94 – 163.
7. Психология подростка / Под ред. А.А. Реана.– СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008.– 504 с.
8. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: в 2-х т. / Под ред. Г.Н. Джиблайдзе.– М.: Педагогика, 1981.– Т.1.
9. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки і психології / О.В. Скрипченко, Т.М.Лисянська, Л.О.Скрипченко. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2000. – 216 с.
10. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона.– 6-е изд.– М.: Политиздат, 1989.– 447 с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський.– К.: Рад. шк., 1977.– Т. 5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ключек Лілія Валентинівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: розвиток процесу самосвідомості у підлітковому та раньому юнацькому віці, у період пізньої юності.

УДК 37.033:929 В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ (477)(-045)

ПОГЛЯДИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ПРИРОДУ ЯК ЗАСІБ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ТА ЙОГО ВНЕСОК У МЕТОДИКУ НАВЧАННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Ольга КОМАР (Кіровоград)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Пізнавальний інтерес дітей формується змістом природничої освіти, методами та вміннями використання засобів, створенням позитивного психологічного клімату в оточенні дитини [7]. Одним із шляхів розв'язання згаданих проблем є звернення до надбань педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського – гуманістично спрямованої людини, творчої, здатної забезпечити складний процес формування особистості дитини, відповідальної за своє існування у світі. У процесі становлення сучасної національної школи на Україні особливої актуальності набувають численні положення його творчої спадщини. Зокрема, великий інтерес у вчителів основної школи, в тому числі й вчителів біології та природознавства, викликає досвід вченого-педагога у сфері виховання учнів через спілкування з природою. В.О. Сухомлинський